

הרהורים על ייחודה של המחתרת בגיטו לודז'

המעין בקורות השואה של היהודי בכלל וקורות הגיטאות הגדולים בפרט, נתקל בתופעה בעלת קווים ייחודיים רבים והיא — גיטו לודז' ה־"Litzmannstadt-Ghetto" בלשון הגרמנים.

לודז' היוותה מרכז תעשייתי הגדול ביותר והעיר השנית בגודלה בין ערי פולין, אחרי וארשה. גם היישוב היהודי בלודז', בימי פולין העצמאית שבין המלחמות, היה השני בגודלו בין קהילות פולין. היישוב היהודי בלודז' רובו ככולו היה בעל צביון עממי פרולטארי, רק אי אלה משפחות נימנו על בעלי־תעשיית הטקסטיל שבעיר. בעיר זו פעלו המפלגות היהודיות השונות ולעוצמה מרובה הגיעו המפלגות הפועליות ותנועות הנוער המסונפות ל־"פונד" ולמחנה הציוני החלוצי.

בולטת העובדה כי היסוד יהודי לודז' בוצע מבלי שיעורר התנגדות מווייגה. בגיטו לא הוקם אירגון יהודי לוחם ואף לא היתה קיימת בו מחתרת ענפה וכללית. השאלה המטרידה היא — על שום מה לא התארגנו יהודי לודז', כשם שעשו זאת היהודים במרבית הערים הגדולות ומדוע לא גילו חברי תנועות הנוער בלודז' אותה מידה של יוזמה ותושיה במאבק המחתרתי שבא לביטוי בגיטאות הגדולים האחרים? האם עניין לנו עם חולשה מוחלטת של המפלגות והאירגונים שפעלו בלודז', כשלון המנהיגות או גורם יהודי או חיצוני אחר שסנע היווצרות מוקד של התנגדות בלודז'? מה הביא לכך שיהודי לודז' היו פחות ערים ומפוכחים מאוניהם במקומות אחרים, וכמסך ארבע שנים, על אף הרעב, הסבל, אקציות, "שפרות" וגירושים, לא ירדו לסופה של מזימת ה־"פתרון הסופי".

על שאלות נוקבות אלה קשה לתת תשובה מלאה ומניחה את הדעת. אנסה לנעת בדברים, יותר לתרהר ולהניח הנחות מאשר להצביע על ודאות כלתי מעורצרת.

צורר עובדות

גיטו לודז' היה מהגיטאות הראשונים שהוקמו ע"י הכובש הנאצי על ארצות פולין. חודשים מועטים בלבד לאחר השתלטות הגרמנים, בתחילת שנת 1940, רוכזו היהודים ברובע גדול של לודז' — באלוסי, ב־30 באפריל 1940 נסגר הגיטו באורח רשמי, אם כי כבר חודשים אחדים לפני מועד זה היתה האוכלוסיה היהודית מופרדת כליל מהעולם החיצון. באותה תקופה מנתה האוכלוסיה היהודית שבעיר, ממנה בררו רבים ועליה התבוססו פליטים רבים מערי השדה והעירות, כ־250 אלף איש.

לפי הסרמינולוגיה הנאצית של אותם ימים, לודז' "שחררה" ולא נכבשה ובהתאם לגישה זו, סופחה העיר לרייך הגרמני ונחתקה משטחי פולין המרכזית שהפכו ל־גנרל־גוברנאמנט¹. לודז' הפכה עד מהרה לעיר גרמנית. לא במעט גרמה לכך העובדה כי לפני פרוץ המלחמה, התגוררו בעיר זאת כ־30,000 גרמנים שהיו מבוססים היטב מבחינה כלכלית, מאורגנים במסגרות משלהם ועם זאת, מעורים גם בחיי העיר הכלליים. תוך שנה אחת של מלחמה, עד סוף 1940, הגיעה האוכלוסיה הגרמנית בעיר ל־100,000 איש והיוותה, להוציא את יהודי הגיטו, 50% מכלל תושבי העיר.²

* עוצר — שתכליתו ריכוז אנשים לשם גירוש.

** לגיטו לודז' גורשו בשנים 1942-41 כ־40,000-50,000 יהודים מערי המחוז וכ־20,000 מהמערב: גרמניה, אוסטריה וצ'כיה. יחד עם האוכלוסיה היהודית שבעיר, עברו את הגיטו כ־300,000 איש.

ארבע שנים וארבעה חודשים — תקופה ארוכה ביחס לגיטאות אחרים — קיים היה גיטו ליטצמאנשטאדט. אולם יותר מאשר לגיטו דומה היה המקום למחנה עבודה. לא היתה בו החירות המוגבלת בפנים, תוך ניתוק מוחלט מבחוץ, כפי שאנו מוצאים בגיטו וארשה ובגיטאות אחרים. בגיטו לודז' כמעט כולם ללא יוצא מן הכלל, עבדו בחסות היידנראט והגרמנים, עבדו זקנים, נשים וילדים, תוספת המרק שחולק במקום העבודה היתה חיונית כל־כך עד שהביאה את איכלוסיית הגיטו אל בתי־החרושת והסדנאות שנתמלאו כליל ואף מעבר ליכולת הקיבול שלהם.

ערב חיסולו הסופי, ביולי 1944, בעת שיהדות פולין כבר לא היתה קיימת, היו עדיין בגיטו לודז' 70,000 יהודים, אולם תוך חודשיים הפך הגיטו ריק או כמעט ריק מאדם. הגרמנים לא זנחו את הרכוש שהצטבר במקום והשאירו לשם ריכוז ופינוי הנכסים. כ־800 פועלים, השריד האחרון שנותר בעיר עד לבוא השיחרור.

הבידוד

עובדה ידועה ובדוקה היא, שגיטו לודז' היה המבודד והמסוגר ביותר מכל גיטאות פולין. אין עוררין על־כך שהציאה מתוך הגיטו, ועוד יותר הכניסה, לתוכו, חסומים היו וכמעט בלתי אפשריים.

היקפו של הגיטו היה כ־16 ק"מ וסביבו שטרו כ־400 איש במשך כל שעות היממה. מסביב לגיטו הוקמה גדר שהיתה מורכבת מחושים וקרשים, באורח כזה, שניתן היה לראות מבפנים ומבחוץ את המתרחש לאורכה של הגדר ומשני צידיה. קרו הנבול וחיות הגדר הותאמו כך שיהיה קשר עין בין השומרים הסמוכים זה לזה ובאופן כזה, "יכסו" את כל אורך הגדר שהקיפה את הגיטו.

תהליך הגרמניזציה שינה עד מהרה את אופיה של העיר והפכו זר ועדיין, האוכלוסיה הפולנית הפכה, אם לא מבחינה מספרית, הרי לפחות מבחינת משקלה והשפעתה, מיעוט שולי נכנע. כמעט בכל בית התגוררו גרמנים ליד שכנים פולנים. עובדה מצערת היא שלא נוצר כלל בלודז' אותו מפלט אל ה"גד הארץ" כפי שהיה בוארשה וקלש בחקופת השיא — 20 אלף יהודים, רק קומץ זעיר של אנשים הצליח להימלט מהגיטו ולעבור העירה. ברם, אילו היתה ניתן לרבים יותר להסתלק מן הגיטו, ספק אם יכולים היו להתחבא ולהחזיק מעמד בעיר. רובם ככולם היו נתפסים, כפי שזה אמנם אירע לרוע המזל, במספר מקרים לא מבוטל מבין אלה שעברו את גבול הגיטו.

אופייני ללודז' ולאזור כולו — חולשת המחתרת הפולנית, בו בוטן שבאזורים אחרים פעלה מחתרת פולנית מקיפה ונועזת, בקרב הפולנים שבלודז' לא ניכרה כמעט כליל ההתנגדות לאויב הנאצי. למצב זה שרר ברחוב הפולני היו ללא ספק השלכות חמורות על הגיטו והמתרחש בקרב המפלגות והנוער שבן, חוסר־האונים של הפולנים היתה לו השפעה מדבקת על אוירת ההשלטה והיאוש שהכניעה את הגיטו, גם עתה, מתוך בחינה ביקורתית, שואלים לפעמים יוצאי הגיטו בלודז': "אצל מי היינו דוכשים נשק, לו היו הדברים מתגלגלים אחרת והיינו מגיעים להכרעה גורלית על התנגדות מזויינת נגד הגרמנים? אל מי היינו פונים, אנשי המחתרת היהודית, באותו זמן שהרחוב הפולני היה משותק לחלוטין ורחוק ממעשה של לחימה מזויינת?" הבידוד היתה, אם כן, כפול ומכופל — מצד אחד הגיטו המסוגר באופן הרמטי כמעט, ומאידך — צד פולני מפותח וחסר פעילות מחתרתית של ממש.

עם זאת, נעשו בלודז' נסיונות לא מועטים לפרוץ את סביבת ההסגר ולהקים קשר עם גורמים יהודיים בחוץ, ובפרט עם המפלגות ותנועות-הנוער בווארשה. שתי נקודות מפגש קיימות היו בגיטו, בהן יכול היה להיווצר מגע בין יהודים ופולנים: שוק באלווי ושלוחת הרכבת — ראדגאסט. נעשו שם נסיונות חוזרים ונשנים, על אף סידורי שמירה ובטחון חמורים, לקשור קשר עם פולנים שעשויים היו להעביר ידיעות. העובדים היהודיים במקומות אלה היו כמובן צמאים לדעת את המתרחש בעיר ובעולם הרחב. הם היו מוכנים להסתכן על סנת לזכות בידיעות על גורל המגורשים מהגיטו ועל המצב בחזיתות המלחמה, אולם כל המאמצים היו לשווא. במקרה הטוב ביותר, זכו המסתכנים לסידורי מזון או לידיעות מהשוק השחור. כל יתר הנושאים היו בבוזינת נעלם. הגרמנים ה"טובים" לא תעזו או לא רצו לדבר, ואילו הפולנים, עפ"י רוב העננות, לא ידעו דבר ולא יכלו להוציל בתרבה.

בשנת 1941 נעשה ע"י המפלגות מאמץ מיוחד לכוא בדברים עם גיטו וארשה. במסגרת העברת מספר קבוצות יהודים לחארשה באישור הגרמנים ותמורת תשלום הגון, נשלחו שתי בחורות שעליהן הוטל להקים קשר עם ראשי המפלגות והתנועות שבמרכז הווארשאי. עד היום אין יודעים מה עלה בגורלן של השליחות הללו. מכל מקום, הן לא הגיעו מעולם ליצורן.

ביצע ראו והעריכו גורמי חוץ את המצב בחוץ גיטו לודז', ניתן ללמוד מתדברים הכלולים בתעודות הבאות: "המרכז ההמוני ה"ליגאלי" היהודי של יהדות פולין מוסיף להתקיים בגיטו לודז', גיטו לודז' עדינו סגור ומסוגר. למרות נסיונותינו הרבים, נסיונות שלנו ובעזרת אירגוני המחתרת הפולנית, לקשור קשרים עם יהודי לודז', לא הצלחנו להגיע אל הגיטו. זהו אי מנותק מן העולם". הקטע הנ"ל כלול בדרי"ת של הוועד היהודי הלאומי המחתרתי בפולין, שנשלח מווארשה בתאריך 24.5.44. מן הדיון לצ"ח שאנשי אותו ועד סעדו רבים מן היהודים שהסתתרו ברחבי וארשה ה"אריית". הם הגיעו בקשריהם גם למתנות רבים אך לא עלה בידם לחזור אל תוך גיטו לודז', ואילו הקטע השני לקוח ממכתב שנשלח ע"י K.R.N. — כלומר, גורמים פולניים שעתידיים היו לעמוד במרכז השלטון הפולני, אל Z.P.P. בתאריך 15.6.44: "הגיטו היהודי בארץ הוא הריכוז שבגיטו לודז', שם חיים בתנאי ונסציה ובמצב מחירי כ-100 אלף איש. קודם לכן היו בגיטו זה 260 אלף איש, מהם גורשו למחנות-המוות כ-60 אלף ואילו 100 אלף מתו מרעב במקום. גיטו לודז' המהווה מחנה-ריכוז גדול, סגור ומסוגר ומבודד מכל העולם", גם במקרה זה מובלט הניתוק וסגירת הגיטו.

במצב זה של חוסר מגע ידיעות מבחוץ, אין זה מפליא שיהודי גיטו לודז' לא ידעו דבר על המתרחש בעולם הרחב ועל הנעשה בסביבתם הקרובה. בתקופות שונות של קיומו התהלכו בגיטו שמורות שונות ומשונות על גורל המגורשים במחנות-העבודה ובמחנות-הריכוז. אחדות מן השמורות גבלו באבסורד. חרושת השמועות וה"ידיעות המוסמכות" פעלו בגיטו ללא הרף כל השנים. ה"גנדה" של סברות ותחושות אצל יהודי הגיטו, נעה בין האכזבה מכל ואדישות ועד לחרדה עמוקה ויאוש. בין הקטבים היו גם ציפיות, דיבורים על תמורה מסתמנת ותקווה לנצחון סהיר של בעלות הברית. אולם יש צורך להדגיש כאירח חדיש-שמי שהעובדות הנוראות על השמדה, מחנות-המוות עם תאי הגזים, לא הגיעו לידיעת הרוב המכריע של יהודי הגיטו. יתר על כן, הגרמנים דאגו לכך שיתקבלו מכתבים מהמגורשים אל תושבי הגיטו, על "עבודתם והתאקלמותם במחנות-העבודה".

גם בניסו היה מי שדאג להפיץ שמרעות וידיעות ממקור ראשון על מצב התנועה והנאי הצבחה הטובים במקומות הגירוש.

קרוב לחדאי שטמקורות שונים הסתננו ידיעות אל קומץ אנשים ממנהיגי המפלגות ופקידים בכירים של רומקובסקי, על הטראגדיה הנוראה ועל גורל המגורשים. ייתכן כי חדרו אולי אי-אלה ידיעות מקרשעות ובלתי מבוססות, ולפעמים אף מותרות זו את זו, אבל היו עובדות ידועות לכל ומחשיות עד להתחיר: גירושם חצוים שנערכו כל פעם מתוך אמהלה כלשהי, והיה חיסול קהילות יהודיות זעירות הקרובות ללודו'...

בשנת 1942 אירעו שני מאורעות שצריכים היו לכאורה לפקח את עיניהם של אנשי גיטו לודו' ולשמש כאות אזהרה. היו אלה משלוחים של אלפי יהודים מצרי המחוז וכמויות ענקיות של סטלטלין, בגדים ונעליים, של מגורשים אחרים, כיום ידוע כי היו אלה בגדיהם וחפציהם של יהודים שהובלו למות. האירוע השני היה הגירוש הידוע — ה"שפארא" שבעקבותיה גורשה מגיטו לודו' זו פעם ראשונה, אוכלוסיה לא-עובדת ובלתי כשרה לעבודה, זקנים וספי. בגירוש זה דרשו הגרמנים לראשונה, שחורים עובדים ימסרו את ילדיהם, מפורסמת פנייתו הדראמטית של ראש היודנגראט בלודו', רומקובסקי, בשם הגרמנים ערב ה"שפארא": "מסרו את ילדיכם וזקניכם למען הצל את הגיטו".

אכן, גחץ היה מוח חריף ונועז, וכן כוח שליטה על בני-אדם כדי לדעת ללקט קטעי הידיעות ובדלי העובדות בהקשרם ובניתוחם הנכון. דרוש היה כוח שכנוע ודמיון טובש למען שכנע את הרבים במשמעותם האמיתית של האזהרות המתגלים.

אך זה הדבר שחסר היה בגיטו.

ולסיכום פרק זה: סגירת הגיטו ובידודו, היעדר ידיעות מבוססות ומסמכות על ההשמדה, חוסר קשר עם גורמי חץ, יהודים ולא-יהודים כאחד, גרמו לעמדתו הפאסיבית של גיטו לודו'. דעתי הברורה היא, כי הכרת האמת על ההשמדה ועל המתחולל סביבנו, חיתה הכרח בליעבור לכל תנועת התנגדות בגיטו. תודעת האמת האיומה חיתה חיונית למען הניע אנשים בתנאי הגיטו, לחשוב ולפעול בכיוון הלחימה.

הרעב

האויב השני במעלה של יהודי גיטו לודו', אחרי מכת הגירושים הקטלניים, היה הרעב התסידי. סבורני כי יותר מאשר הפנעים לאין ספור שפקדו את האנשים באותה תקופה, אין ביכולתו של אדם שהחמול מזלו ו-לא הגיע למקומם של אנשי הגיטו, לתפוס את משמעותו והשפעתו ההרסנית של הרעב.

במשך חמש שנות קיומו של גיטו לודו', ניספו כ-40,000—50,000 איש מרעב. כבר בשנת 1941, בעת שרוב הגיטאות פתוחים היו עדיין או נהנו מהברחה, שרר היה גיטו לודו' ברעב התקיים על מנות קצובות שלא עלו בערכן התזונתי על המזון שניתן במחנות הריכוז. הדברים הגיעו לידי כך שבמשך כל השעות בהן היה האדם על, העיקה עליו תחושת הרעב המכרסמת ושורפת המנוחה. המוח והדמיון נכבשו להזיות שונות שבמרכזן — האוכל והאכילה. האדם היה רואה לנגד עיניו את קרוביו מתנפחים מרעב ודועכים וידע היטב כי אין בכוחו להושיע, ואף תורו קרב ובא. אנשים היו מתמוטטים ונופחים נשמתם במקומות שאפשר לשייכם לשטף החיים היומיומי של הגיטו — ליד המכונה בבית-החרושת או בגרם המעלות שבחדרי המדרגות.

המחתרת בגיטו לודז'

סוג אחד של ידיעות חדשות יכול היה להוציא את תושבי הגיטו מאדישותם. השלמתם עם הגורל: אלו הידיעות על חלוקת מזון, נושא האוכל היה מתקשר בדרך מיוחדת עם השמועות והציפיות בנוגע לחדשות בחזית. דישו בנושא אחרון זה באופן מיוחד בימי חלוקת מנות המזון והלחם הקצוב. מצב הרוח בגיטו היה אז בשלב של עלייה והאווירה היתה אופטימית מהרגיל, ובימים אלה חלו רוב ה"נצחונות" המרעישים של בעלות הברית על גרמניה, וככל שהסתמן שיפור מה בטעב האוכל, כן היה חולך ומשתנה במהירות המצב המדומה בחזיתות המלחמה.

וכך אירע שהבשרות הרעות שהגיעו מדי פעם ופעם אל הגיטו ונסמרו לאנשים גבוהים וטובים, לא נקלטו במלואם בתודעה. משמעותן האמיתית של הידיעות לא חדרה להכרתם של האנשים ולכן גם לא יכלו להגיב עליהן כמלאו כוחם וכמלאו השכנוע הפנימי. הרעב היה מהגורמים המרכזיים ששיתקו את מערכת החשיבה ותגובותיו של האדם, ומנו שיכול הגיוני ואחראי כמלאו מוכנו של חמוש.

המנהיגות והמפלגות

יהיה זה תמים ואווילי לגלות לזקוף את כל המחדלים שנתגלו בגיטו לודז' על חשבון התנאים האובייקטיביים, גורמים שסקורם בסביבת החיצונית. אמת ורא, בשום שלב של המלחמה לא היווה גיטו לודז' בבחינת חלל חברתי ריק. מפלגות ציוניות, מפלגות סוציאל-ליסטיות והמפלגה הקומוניסטית — כולן המשיכו להתקיים בתאי המחתרת, ניהלו פעולה הסברתית ועסקו במפעלי עזרה הדדית. תיקף הפעולה הזו היה משתנה בהתאם לתסורות ולמצב בגיטו, אך עצם דופק החיים במחתרת הקיף אלפי יהודים, הביא להם עזרה פורתא והפיח בהם רוח חיים ותחושת שותפות הגורל. בפגישות החברים נעלמה, ולו אך לרבע קט, הבדידות התהומית של הפרט והרגשת הזרות שליוותה את האדם בכל אשר יפנה. פגישת החברים גברה לשעה קלה על הרעב המציק, על היאוש והחרדה ליום המחר. כל זאת ניתן לומר ביתר שאת על תנועות הגורע שבגיטו, תנועות שכל הזרמים הרעיוניים, בחייתם העלובים של אלפי בני גורע היוותה התנועה מוקד אור יחיד ומפלט בפני היאוש והאכזר. אולם, למרבה הדאכה, לדעת, עמדו בראש תנועות הגורע והמפלגות בגיטו לודז', אנשי-שורה בינוניים, ללא מעוף ועזר-רוח הדרושים כל-כך במבחן הימים הקשים. העם שקע במעין תרדמה מנוחנת, דמה לגוסס שהשלים עם גורלו ולא נמצא מי שירום קול זעקה וינער את הרבים. מנהיגי היהדות הלודז'אית לא השמיעו קולם נגד הכיבוש וקול זעקתם לא פקח את עיני החמון.

חלק גדול מהמנהיגות והאינטליגנציה היהודית בלודז', נשש את העיר עוד בשלבים ראשוניים של המלחמה. חלק משכבת המנהיגות נמלט לרוסיה עוד לפני כניסת הגרמנים לעיר. חלק אחר, שוב ברח לווארשה או לעיר אחרת ולא חזר עוד ללודז'. מאות מאנשי האינטליגנציה המעורה בענייני ציבור — רבנים, ראשי מפלגות, אירגונים ומסודות ציבור, נאסרו ע"י הגרמנים ועקבותיהם נעלמה. כל זה אירע מיד עם ראשית המלחמה, בחדשים האחרונים של שנת 1939 ותחילת שנת 1940. יהדות לודז' נכנסה לגיטו בלי המנהיגות המסורתית והלגטימית, המפלגות ותנועות הגורע בגיטו לודז' לא התעלמו מן המצב ולא ברחו מפני המציאות, אולם ראייתם היתה צרת-אופק והקיפה רק את הנעשה במסגרת המקומית.

כאמור, המפלגות הפוליטיות ותנועות-הגורע לא הפסיקו פעילותם במשך כל שנות

קבוץ הlevi

יהודה הלוי

סידור העבודה של קבוצת העבודה במלרסקה

קיום הגיטה בראשית שנת 1940 הוקמו קבוצות הכשרה בחסות תנועות-הנוער. במשך השנים התנהלה פעילות מחתרית פנימית וערב חיסול הגיטו מילאי המפלגות הפקיד מרכזי בהכנת בונקרים, אך בפעילות זו היה קו אופי אחיד ומשותף לכל הזרמים. הכוונה כאן לסקום השולי שתפס בפעילות זאת הנושא המרכזי והמקור לסבל שאנו היינו קרבנותיו — הפקידות ומטרותיהם של הגרמנים בהקמת הגיטו ובגורלה. בניירונים ובמטרה הסופית אליה חתרו.

בחורף של שנת 1941-40 סערו הרוחות בגיטו. הסערה באה בעקבות אופיו הגלוי של שלטון ראש היודנראט, רומקובסקי, והגל הראשון של הרעב. שררה תסיסה, פרצו הפגנות רחוב ספונטאניות ומאורגנות, פועלים, קצבים, חנוונים וסתם יהודים הפגינה את ההפגנות כיוונו נגד רומקובסקי, נגד משטר הרעב, מנה המזון הזעומה, פרוטקציה ושיטות ביורוקרטיה של היודנראט. אולם בכל המהומות הללו לא הושמעה אף מילה נגד סקור הרע — האויב החיצוני העומד בשערי הגיטה. באותם ימים הופיעו על קירות הגיטו כרזים ופלקטים, הם חוברו ע"י קבוצות למיניהן וע"י בודדים, ע"י יהודים שגילו אומץ לב והיה "איכפת להם". הכרזים המזוהים הללו נרשמו בכתב יד, הודפסו בהדפסה חובבנית, בכתב מיוחד ובלוויית קאריקסטרות. ושוב אותה תופעה: דובר שם על נגע הרעב ועל

למאמרו של פ. מודה

למעלה: דומקובסקי בחזות מארזשין.

למטה: דומקובסקי (שני מימין) בין אנשי"שלומו והמסמרת היהודית.

Politische Abteilung
der Polizei Präfektur Havel-Barrien.
- April 1942.
Nr. 2896

1400/42

An den
Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD
beim SS- und Polizeiführer.
Tallinn.

Betrifft die Jüdin Belle Kletzky, geb. J. Bohn, geb. Kletzky.
Vorgang: -o-
Anlage: vier Akte.

Anbei wurde die im Folgenden Akte betr. Stellungnahme über Belle Kletzky und ihren Sohn Leo Kletzky zu Ihrer gefl. Verordnung, Das Befindungsmerk der beiden ist dies das Zentralgefängnis in Tallinn.

Leiter der Politischen Abteilung
der Polizei Präfektur Havel-Barrien.

Handwritten notes:
Tallinn
Politik
die handelt sich
im Zusammenhang
mit dem Zentralgefängnis
in Tallinn

כתב את מפקד במסר הבטוח וז"ל. באסטרטגיה הנאצית (טאלין).
1 ביולי 1942) אל הבורל קורטואר כסאלין ובו הודעה כי כל כספי היהודים
המסורתיים חוזרים לבורל ל-Städtische Phandeleinstalt.

למאמר על דרך צורניק: מעמד יהודי הסטוני.

DER KOMMANDEUR
der Sicherheitspolizei und des SD
- ESTLAND -

Haus Nr. 11 Treu.
Eingetragen: 12. 42
Nr. 291

REVAL am 17. Juni 1942.
Eingetragen: 12

Anl. 11 C Tgb. Nr. 4986

1366

An den
Herrn Generalkommandeur
in Reval
Ruhkottu Nr. 3.

Betr.: Beschlagnahmte Wertgegenstände u.a.
Betreff: Dortiges Schreiben vom 23.5.1942 Nr. H.A.III Treu
Nr. 134/42.

Auf Ihr obiges Schreiben teile ich mit, dass die
von den Juden und Kommunisten beschlagnahmten Geister (Gold-
und Silbermünzen) nach Berlin an die Städtische Phandelei-
anstalt abgeliefert worden sind.

Die hier noch vorhandenen Wertgegenstände werden
beantragt der dortigen Dienststelle überhandt.

Handwritten signature: Kinner

Handwritten notes:
Herrn
H. Kinner
11. 6. 42

כתב מסתכלת המלחמה והולחמה על המשטרה כמאליאריא, אל כספי ממשלת הבטוח
והנאצית בכל המסר, כמאליאריא.
1. הערה: אקסטרית. הדבר נועד ליהודים שם בני לאומיות האסטונית.
2. סמל: "E" ו"א" אקסטרית (הערה ליהודי).
3. הערה: אקסטרית. הדבר נועד ליהודים שם בני לאומיות האסטונית.

המחתרת בגיטו לודז'

הפרוטקציוניזם, נגד ה"מלך החדש" ועוזריו המושחתים, אך לכל אלה אין דבר למלחמה המשתוללת בעולם ראין מזכירים את הגרמנים.

וחמור מכך, קר אופי זה היה גם בפעילותן של המפלגות ותנועות הנוער במשך השנים 1942-41. נערכו פגישות, מסיבות יובל, אקדמיות, תרצאות וויכוחים. עסקו בבחירות של מוסדות פנימיים — והכל כוזקו של העבר, כצילו של העבר. גם למפעלי העזרה היתה מתכונת אחת: השגת תרופות, עזרה קטוזה במזון, סידור חבר לעבודה, שיחרור אדם "משלגרי" שנקלע לבית-הסוהר, סיוע לאדם שהסתתר מפני הגירוש והרשטת עזרה למשפחת חבר שגורש.

פעילותן של תנועות הנוער היתה מגוונת יותר: חוגי לימוד, דיונים על נושאים שונים, השאלת ספרים, משחקים צופיים, הוצאת עתונות פנימית, עיבוד משותף של חלקות אדמה וכו'. בעזרת העצמית רשמו תנועות הנוער פרקים של הקרבה עצמית ורעות למופת. נערים ונערות, בני 12-16, מורעבים מזה שנים, חסכו מפיהם כוית והביאו מדי פעם את חלקם ל"קופה הכללית": 20 גרם קמח, 20 גרם לחם, מנת מרק ושני תפוחי-אדמה... כך הצילו חברים שסירבו להתייצב לגירושים, ירדו למחתרת וחדלו לקבל מנות מזון. למפעלי העזרה וההצלה היתה השפעה מכרעת על רקמת היחסים שבין האנשים ועל דמותו הנפשית של האדם שהיה שותף למעשה. הם מנעו התמוטטות כללית של ערכים וחידשו את האמון באדם, בחבר ובקיום הצדק. כל הפעולות הללו צריכות היו להתנהל בתנאי סודיות מוחלטת. צריך היה להישמר בפני המשרתה היהודית והפקידות הבכירה של רומקובסקי.

ועוד תופעה מצניינת: חוג עסקני המפלגות היה מאוין בחשאי לשידורי החדשות ואף הפיץ מספר מצומצם של ביולטינים שהכילו תקציר על כל המתרחש בחזיתות המלחמה ובמדיניות העולם, רבים מאנשי החוג שילמו בחייהם על שהאזינו בחשאי, ואחד מהם התאבד לפני מעצרו, מתוך חשש שלא יוכל לעמוד בעינויים של הגיסטאפו. אולם גם בשלב זה של פעילות מחתרית, חזרת התופעה האמורה: הביולטינים לא עסקו בנושאים כמו — גירושים, מתנות-ריכות, השמדה.

וכך אירע, שבדרך כלל הסראגדיה הנוראה, עסקה מתתרת לודז' ביום הקטנות, בהתנגדות פאסיבית ולא עלתה לרמה של מאבק אקטיבי.

רומקובסקי

גיטו לודז' "התברך" בצרה נוספת אשר לא נפלה בחלקם של מרבית הגיטאות וריכוזים יהודיים אחרים. הכוונה לאישיותו של זקן היהודים — מרדכי חיים רומקובסקי. איש זה הסביע חותמו על הגיטו יותר מכל אדם אחר. הוא היה שליט יחיד, מוכשר לפי דרכו ושפאטני, חברות נהנו לכנותו לפעמים בדרך לעג — "המלך".

מורו הוא שבקרוב יוצאי גיטו לודז' שניצלו, נטושה גם כיום מחלוקת בנוגע לטיב אישיותו של רומקובסקי. לאלה המלסדים עליו סניגוריה יש נימוקים למכביר, הכוללים את הטענה שהודות למדיניותו ודרכיו עם הגרמנים, נשאר גיטו לודז' על כנו עד לקיץ של שנת 1944. לדבריהם, אין להתעלם מהאספקטים החיוביים והתוצאות החיוביות של פעילותו. החיוב הזה לדידם, בלס במיוחד בתקופת התארגנות הגיטו.

ההיה דעתם של ההיסטוריונים אשר תהיה, הנושא ראוי ללא ספק לבדיקה וחקירה. עובדה היא שהסיסמה המוצהרת של רומקובסקי במשך כל תקופת קיום הגיטו היתה:

שקט ועבודה. היה זה האני מאמין של האיש ולמענו טוכן היה להילחם בכל, מבלי לברור באמצעים ובשותפים. "בעזרת שניים אלה — שקט ועבודה — נישאר בחיים ונגיע בשלום אל סוף המלחמה". אלה היו דבריו החזורים ונישנים בנאומיו הרבים.

אם בראשית ייסורי הגיטו ניתן היה עוד להתייחס בתבונה כלשהי לסיסמה זו, הרי שבתקופה מאוחרת יותר, בזמן הגירושים והרעב הנדול, הפכה הסיסמה לסיסמה-מירמה המשתקת ומשרתת את הגרמנים. בתקופה הראשונה ציפו כולם לסוף המלחמה ולגאולה הממשמשת. — "מצב זה לא יוכל להימשך לאורך ימים" — טענו הכריות. "ובכלל, מה יעשו הגרמנים בחסוני היהודים שבגיטו? לכל זה מוכרח לבוא קץ מחיר ואנו גשתחרר". היתה זאת אם כן, הקופה של ציפיות השוואה באסונות ואכידות לרוב. בתקופה זו היתה עוד הצדקה מסוימת לסיסמה "שקט ועבודה".

אולם מה היה הפקידו של ה"שקט" בעת הגירושים ההמוניים של רבבות זקנים, נשים וילדים פעוטות? מה טעם היה בעבודה של אנשים מורעבים, חולים, שקרוביהם חוקרים נגזלו מהם והמצפים בלב דואב למחר שיגרופ גם אותם אל תוך הבלתי גודע. כאן, בשלב זה, מתחיל חלקו העיקרי של רומקובסקי בקורותיו של גיטו לודז'. האמביציות החולניות של האיש, שגזון הנדלות והכוח שצבר בתנאים המזרחיים של הגיטו, גייסו למען הקו של כניעת וציות לצווים ותביעות הגרמנים.

את תקופת פעילותו הציבורית של מרדכי חיים רומקובסקי בגיטו לודז' ניתן לחלק לשניים: בשלב הראשון של הגיטו, גילה רומקובסקי תבונה רבה ולהט של עשייה. הקים במהירות ובכשרון בולט, ממלכת מאורגנת היטב ויעילה, אשר הקיפה את כל שטחי החיים בגיטו. באותם ימים היה רומקובסקי דוהר בנאוות בכירכה שלו על פני רחובות הגיטו, מבקר ובודק את המוסדות שהקים, מפחית מדי פעם את עובדי המטבח בשעת חלוקת המרק ושוקד את החנויות ועוקב אחר מכירת המזון. דיבר באותם ימים מתוך לעג על קהילת וארשה בה ביקר פעמיים: "בוארשה שורר תהו ובהו, ילדים מתים ברעב בשעה שהמסעדות האלגנטיות ובתי-הקפה מלאים כל טוב". באותם ימים האמין רומקובסקי בכנות, שהוא היגו המושיע הטוב אשר יציל את גיטו לודז'. אין ספק שאיש, כולל רומקובסקי, לא ידע לאן מנשבות הרוחות ומהי מצימתם של הגרמנים, אולם מאז סוף 1941 או אמצע 1942, מסתמן השלב השני בפעילותו של רומקובסקי. לאוזניו של רומקובסקי הגיעו אז ידיעות על הנעשה ברחבי פולין והוא ידע אף על המתרחש בקהילות היהודיות השונות. בסוף שנת 1942 שוב לא יכול היה להטיל ספק בנוגע לגורלם של המגורשים ואו החל להשמיע טענה חדשה: "ברצוני להציל 60—70 אלף יהודים ולהביאם לכך שיעברו את המלחמה ואז אותה סוכן להתייצב למשפט". הוא דבק בשאיפה זו מבלי להתחשב איוה מחיר יהיה עליו לשלם. מסקנתו היתה מרחיקת לכת ביותר: ביצוע פקודות הגרמנים וסיוע פעיל בגירושם, הכל היה, לפי דעתו, כשר על מנת להציל חלק מתושבי הגיטו. הוא נטל לעצמו את הזכות לקבוע את מי יש לחקריב וסי ראוי כי יינצל.

השקפה זו של רומקובסקי קנתה לה חסידים לא מועטים באדמיניסטרציה שסרה למרוחו. גם חלק לא קטן מתושבי הגיטו סיגל לעצמו דרך מחשבה זו. יוצא מכך, סבורים היו בעלי דעה זו כי על אנשי הגיטו למלא חובותיהם בקפדנות, לא להתבלס, לא להרגיז ולא להתנגד חלילה, לפקודות הגרמנים. בתקופה מסוימת פשטה בבחי'החורשת ובבחי' המלאכה כסיסמה: "עבוד באישיות" P.P. Pracuj powoli. הייצור במקומות עבודה

המחתרת בגיסו לודו

אחדים אמנם ירד. כאשר נודע לרומקובסקי עליכך, נתקף בחמת זעם: "זהו אסון לכולנו" בעיני רוחו ראה כבר את גירוש כל תושבי הגיטו ואת חיסולה. כל עת שבגיטו סערו הרוחות ושרר אישקט כתוצאה מפקודותיו או מצווים גרמניים, דאג להפיץ באמצעות אנשי שלום, ידיעות מרגיעות או איומים, הכל בהתאם לנסיבות במטרה לחסל מהר ככל האפשר את ה"תקרית" ולהשיב את ה"סדר" על כנו.

בגיטו לא חסרו יהודים אמיצים ומכובדים, בעלי דעה עצמית ואשר לא היססו להשמיד קולם בעוז נגד שיתוף הפעולה של הזקן רומקובסקי והמנגנון שלו עם סוכנות הגירוש. אולם רומקובסקי הדרוך אלי קרב, לא זו בלבד שלא שעה לקולות אלה, אלא אף התקיף כדרכו ופגע ביריביו, חוסר עבודה, רעב וגירוש מהיר היו מנת חלקם של כל אלה אשר לא צעדו בתלם ולא קיבלו את הדין. ביד ברזל ובקנאות עיוורת חיסל הזקן את יריביו, המסתיים והפרטנציאליים, כל איש שהעז לערער על סמכותו, מעמדו או אפילו על שיקוליו והחלטותיו בנושאים השונים בחיי הגיטו, צפוי היה לנקמתו של רומקובסקי ואנשיו.

רומקובסקי נשאר נאמן לדרכו ולהפסתו האוטללה עד הסוף. הוא הגיע לארשבין בין האחרונים, כאשר בתוך קהל האלפים שאותם ביקש להציל במהיר שיתוף פעולה מרשך.

SUMMARY

INSIDE THE GHETTO — From an autobiographical work by Clara Asscher-Pinkhof

This issue opens with an excerpt from an autobiographical work by Mrs. C. Asscher-Pinkhof, about to be published. Mrs. Asscher-Pinkhof, the daughter of a practising Jewish family in Amsterdam, is well-known in Holland as an author of children's and adolescents' books. She had been active in teaching and education while her husband — the Rabbi of a Dutch town — was alive and after his death devoted herself wholly to her educational and literary work. Having been widowed young, she brought up her six children by means of her own efforts. A number of her books were translated into Hebrew, the best-known among them being "Children of the Stars", published by "Am Oved" in 1963. It describes the life of Jewish children, huddled together at transit stations in Holland, about to be transported to extermination camps.

The chapter published here tells of the segregation, the abductions and the deportation in stages which were the lot of the Jewish community in Holland. The personal story goes hand in hand with a universally human point of view and a great sensitivity. Thanks to the sensitive and discriminating observation on the part of the author, we are able to discern the uniquely characteristic response of Dutch Jewry to the great terror; we become acquainted with the Dutch environment and its reaction to the Jewish tragedy.

Mrs. C. Asscher-Pinkhof lives in Israel now and the book was written in Hebrew.

FROM VILNA, ACROSS JAPAN, TO THE FREE WORLD — by Baruch Oren

Baruch Oren — now director of the "Yad Lebanim" Memorial Institute in Petah-Tikvah — surveys the escape routes of Jewish refugees, mainly from Poland, who happened to arrive in Lithuania towns at the beginning of World War II. The survey is based on personal memories, reinforced by a great deal of documentation. Seeking ways out, these refugees found the Dutch Consul prepared to issue entrance-permits for Dutch Territories overseas and the Japanese Consul ready to provide the necessary transit-visas through Japan. A series of complicated transactions were necessary in order to realize these opportunities; temporary Polish passports had to be obtained; transit-visas, immigration-permits for Palestine from the British Consul and Dutch entrance-permits had to be arranged for in precarious circumstances. A few thousand Jews received permission, on the strength of these rather doubtful papers, to cross the U.S.S.R. and ultimately arrived in China and Japan. A few managed to reach Palestine via India and Egypt.

This particular affair points to the unforeseen opportunities which were available to people of sufficient initiative and daring.

The appendix brings an excerpt from a book by Professor Kutsuai — a Japanese scholar who came across Jewish refugees in Koba, Japan, and aided them greatly during their sojourn in his country.

THOUGHTS ON THE JEWISH UNDERGROUND IN THE LODZ GHETTO — by Fivel Padah

The author is a survivor of the Lodz ghetto and used to be active in the underground movement there. He tries to present the specific internal and external circumstances which shaped the character of the ghetto and the regime inside its boundaries. The latter, plus a hostile and impenetrable environment, shackled the

activities of the underground movement in this particular ghetto. According to the author this was the reason for the lack of an armed fighting movement and of acts of armed revolt.

DAYS OF BLOOD — BUCHAREST 1941 — by Rabbi Tsvi Gutman

Rabbi Gutman, a veteran teacher and spiritual leader from Rumania, tells of the pogrom, held by the Rumanian Fascists in Bucharest in 1941. The Rabbi was jailed at the time, together with others, and both his sons were murdered.

REBELLIONS AND ESCAPES IN AUSCHWITZ — by Herman Langbein

H. Langbein, an Austrian, was a political prisoner during the Nazi regime. He was detained in Auschwitz for some time and was among the founders and leaders of the international underground inside the camp. He has been active in the hunt for Nazi criminals and in various ex-prisoner's organisations since the end of the war.

In the article given here (an excerpt from a book not yet published) H. Langbein describes the methods of the underground movement. We become acquainted with the formation of cells, forms of mutual aid, preparations for armed revolt and the organisation of escapes. The paper is based on personal memories, previous publications and numerous pieces of evidence.

DOCUMENTATION

We present in this issue a rare document from the Ringelblum Archives. It records the evidence of a Polish woman whose name is unknown but whose style and ways of expression indicate intelligence and a thorough grasp of the matters at hand. She related the attitudes of sectors of the Polish population to the inhabitants of the ghettos and to the wholesale extermination of Jews.

The evidence was taken down by Samuel Braslav, one of the leaders of the Hashomer Hatsair Underground and the Jewish Resistance Organisation in the Warsaw ghetto at the time of the Holocaust.

The document is accompanied by an introduction and annotations by Dr. Joseph Kermish, who is engaged in research on the Holocaust period.

RESEARCH

1. EVALUATION OF THE "JUDENRAT" — by Aharon Weiss

We publish a lecture by Aharon Weiss in our Research column. The author attempts to analyse the character of the "Judenrat" institution in Poland, to show the differences between the various "Raate" in different places, owing to the individuals they comprised, the stages of their activity. He makes it clear that any generalisation concerning the character and attitude of the Judenrat is misleading. Serious examination shows up the differences in various places and periods.

2. JEWS IN THE HUNGARIAN REVOLUTIONS — by Shlomo Ytschaki

Sh. Ytschaki surveys the contribution to the Hungarian revolutions at the end of World War I: The Caroly and the Bela Kun revolutions. He bases his paper on a great amount of documentary and descriptive material. At the same time we learn of the attitudes adopted by Jewish and Gentile historiography to the participation of Jews in these revolutions.

The current issue of "Yalkut" brings the first part of the paper. Part II will appear in issue No. 12.